İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Cilt: 6, Sayı: 1, 2017
Sayfa: 289-308
Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[27-01-2017] – [16-03-2017]

Ekoloji Düşüncesinde İnsan ve Toplum Anlayışı

Cuma YILDIRIM
Arş. Gör., OMÜ, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
RA.O.M.Unv. Economics and Administrative Sciences
cumayildirim@omu.edu.tr

Öz

Evreni etkileyen sorunların başında çevre sorunları gelmektedir. Bu sorunlar özellikle buhar gücünün üretime koşulmasıyla başlamış; teknolojinin ve bilimsel bilginin her alana hükmetmesiyle dünya çapında ekolojik sorunlara neden olmuştur. Ekolojik sorunlara karşı duyarlılık 1970'li yıllarda bölgesel; sonraki yıllarda da küresel hale gelmiştir. Bu sorunların temelinin ise, insan ile doğa arasındaki etkileşimin insan ve toplum düşüncesinde meydana getirdiği değişikliklere dayandığı söylenebilir. İndirgemeci anlayışın bir ürünü olan bu değişim sürecini çözümlemek için, ekoloji düşüncesinin insan ve toplum anlayışının bilinmesi gerekmektedir. Bu çalışmada da ekoloji akımlarının insan ve toplum anlayışları incelenmiş ve bu akımların günümüze yansımaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak derin ekolojinin ve eko-dindarlık akımlarının insan-doğa-toplum ilişkisi bağlamında; toplumsal ekoloji, eko-feminizm ve eko-sosyalizm akımlarına göre daha bütünsel yaklaştığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji Düşüncesi, Radikal Ekoloji, Ekoloji Akımları, Ekoloji ve İnsan, Ekoloji Ve Toplum.

Understanding Human and Society in the Thought of Ecology

Abstract

Environmental problems are at the forefront of the problems that affect the universe. These problems have started especially with steam power generation has led to ecological problems around the world by dominating technology and scientific knowledge. Sensitivity to ecological problems regional in the 1970s has become global in the following years. It can be said that the basis of these problems are based on the changes that the interaction between human and nature has brought about human and society. To solve this process of change, which is a product of reductionist understanding, necessary to know the concept of human and society in thinking of ecology. In this study, human and social understandings of ecology currents examined present day reflections evaluated comparatively. Consequently, of deep ecology and eco-religious currents in the context of human-nature-society relationship social ecology, eco-feminism and eco-socialism can be said that more holistic approaches according to the current.

Keywords: Ecology Thought, Radical Ecology, Ecology Trends, Ecology and Human, Ecology And Society.

Giriş

Ekoloji düşüncesi, doğa ve insanlığın doğal dünyayla ilişkisi üzerine geniş bir anlam yükleyerek; biyosferin bütünlüğünü bir amaç olarak görmektedir. Aynı zamanda ekolojik düşünce mekanik özelliklere indirgenemeyecek kadar karmaşık olan doğal dünyanın kendiliğindenliğine saygı gösterilmesi gerektiğini de savunmaktadır (Bookchin, 1996: 62-63). Ekoloji düşüncesinde insan anlayışı, insanı doğaya karşıt değil, doğanın içinde ve onun parçası olarak görür. Ekoloji düşüncesinin en önemli amaçlarından bir tanesi de insanı indirgemeci anlayıştan kurtarmak ve insan-doğa karşıtlığını ortadan kaldırmaktır (Ünder, 1996: 118). Bu bağlamda ekolojik düşüncenin toplum anlayışı da, insan anlayışıyla paralellik göstermektedir. İnsanı doğanın bir parçası olarak gören anlayışın topluma bakışı da toplumun sadece insanlardan oluşmadığı; ağaçları, hayvanları, suları ve toprakları da kapsadığı şeklindedir (Ünder, 1996: 122-123).

Bu çalışmanın amacı; insan ile doğa arasındaki etkileşimin; gerek insan düşüncesinde gerekse toplum düşüncesinde meydana getirdiği değişimleri ekolojik düşünce perspektifinden incelemek ve analiz etmektir. Çalışmada ekoloji düşüncesinin insan ve toplum anlayışını, bütün ekoloji akımları açısından incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle ekoloji düşüncesinde yer edinmiş olan bir kısım ekoloji akımlarının insan ve toplum anlayışlarına değinilecektir. Ekoloji düşüncesinde temel akım olarak tanımlanacak akımların başında; derin ekoloji, toplumsal ekoloji, eko-feminizm, eko-sosyalizm ve eko-dindarlık gibi akımların geldiği söylenebilir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ekoloji düşüncesine ve ekoloji düşüncesinde insan ve toplum anlayışına değinilecektir. İkinci bölümde, ekoloji akımlarına (Derin ekoloji, toplumsal ekoloji, eko-feminizm eko-sosyalizm ve eko-dindarlık) yer verilecektir. Son bölümde ise, bu akımların karşılaştırılmalı analizi yapılarak günümüze yansımaları ele alınacaktır.

1. Ekoloji Düşüncesi

Ekoloji canlıların dağılımını, miktarını belirleyen ve onların çevrelerinde meydana gelen karşılıklı ilişkileri inceleyen bir bilim dalıdır. Ekoloji kavramı bilimsel olarak ilk kez Alman biyoloğu Ernest Haeckel tarafından 1869'da bitki ekolojisini konu alan bir çalışmada kullanılmıştır (Marshall, 1999: 175). Ekoloji düşüncesiyle çevre korumacılık anlayışı birbirinden farklı olmasına rağmen, birçok ekoloji yönelimli kişiler bu iki görüşü birbirine karıştırmaktadır. Çevre korumacılık, doğayı insanın hizmetine sunan ve doğayı nesnelerden oluşan edilgen bir doğal çevreyi ifade etmektedir (Bookchin, 2013: 101). Bu düşünce çerçevesinde doğa sadece pasif bir yerleşim alanı olarak görülür. Çevrecilik anlayışı günümüz toplumunda

olan insanın doğaya hükmetmesi anlayışını temel almaz; aksine tahakkümün neden olacağı tehlikeleri azaltacak yöntemleri geliştirerek, bu tahakkümün önünü açar. Ekoloji düşüncesi ise, doğa ve insanlığın doğal dünyayla ilişkisi üzerine daha geniş bir anlam yükler; biyosferin bütünlüğünü bir amaç olarak görür. Aynı zamanda ekolojik düşünce mekanik özelliklere indirgenemeyecek kadar karmaşık olan doğal dünyanın kendiliğindenliğine saygı gösterilmesi gerektiğini de savunur (Bookchin, 1996: 62-63).

Antikçağdan beri, günümüzdeki indirgemeci anlayışı eleştiren anlamıyla olmasa da ekolojik düşünceye yakın insan ve tabiat ilişkilerinde dengeyi ve uyumu esas alan fikirler ileri sürülmüştür. İnsan, teknoloji ve doğa ilişkilerine ait düşüncelerin MÖ 4000'li yıllarda kentlerin ve uygarlıkların ilk ortaya çıkışıyla ve MÖ. 2000'li yıllarda Anadolu kentlerinin gelişmeye başlamasıyla üretilmeye başlandığı söylenebilir (Görmez, 2010: 61).

1500'lü yıllardan önce Avrupa'daki egemen dünya görüşü, farklı uygarlıklarda olduğu gibi organik düşünce temeline dayanmaktaydı. Bu dönemde insanlar manevi ve maddi olayların karşılıklı dayanışmasıyla ve bireyin ihtiyaçlarının topluluğunkine bağlı olduğu, organik ilişkilere dayanarak doğayı tecrübe eden küçük, uyumlu topluluklar halinde yaşardı. Günümüz kültürünün temelini oluşturan dünya görüşü 16. ve 17. Yüzyıllarda ana hatlarıyla oluşmaya başlamıştır. Özellikle 1500 ile 1700 yılları arasında, insanların dünyayı anlama şeklinde ve bütün düşünce tarzlarında çarpıcı bir değişiklik meydana geldi (Capra, 2014: 61). Bu çarpıcı değişimle birlikte insanlar bütüncül yaklaşımı terk etmiş ve artık bütün ilgisini yoğunlaştırdığı yeni tabiata ve tabi düşünceler dünyasına kavuşmuştur. Bu yeni tabiat anlayışı manevi gerçekliğin bir yansıması olmaktan her geçen gün daha da uzaklaşmıştır. Ayrıca bu dönemde ortaçağın yarı insan yarı melek anlayışı terk edilmiş ve insan anlayışı tamamıyla dünyaya bağlı bir yaratık haline gelmiştir (Nasr, 1991: 59).

Ortaçağların organik dünya görüşü ekolojik düşünceye ve davranışa yol açan bir değer sistemine dayanmaktadır. Fakat 1500'lü yıllardan sonra organizmadan makinaya doğru doğa tasarımında ortaya çıkan çarpıcı değişim, insanların doğal çevre hakkındaki tavırları üzerinde güçlü bir etki yapmıştır (Capra, 2014: 70). Organik toplumda yaşlar, gruplar ve cinsiyetler hiyerarşik olarak tanımlanmazdı. Toplumda farklılıklara karşı bütüncül bir yaklaşım vardı. Yine de farklılıklar olsa da aydınlanma dönemine kadar dikkate değer değildi. Aydınlanmayla birlikte insan ve tabiat arasındaki denge ve uyum bozulmaya başlamış; zamanla insan, tabiatın denetimini üstlenerek tabiatı üretim aracına dönüştürmüştür (Görmez, 2010: 24).

Ortaçağın bu tablosu bilimsel devrim çağıyla birlikte canlı bir evren anlayışı yerini makine tarzındaki dünya anlayışına bırakmıştır. Bu gelişme, fizik ve astronomide Copernicus, Galileo, ve Newton'un katkılarıyla zirveye ulaşan değişimler sonucunda meydana gelmiştir. Devamında Descartes'in

tasarladığı doğanın matematiksel tasviri ve analitik akıl yürütme yöntemi, Francis Bacon tarafından da güçlü bir biçimde savunulmuştur (Capra, 2014: 62). Descartes bütün doğa görüşünü, iki bağımsız ve birbirinden kopuk dünya görüşü ayırımı üzerine oturttu; zihin (düşünen şey) ve madde (yer kaplayan şey). Descartes'ten sonraki yıllarda bilim adamları da, insan bilimlerini ve doğa bilimlerini Kartezyen ayrıma uygun olarak teorilerini geliştirmişlerdir (Capra, 2014: 69). Böylece insan düşüncesinin ürünü olan bilim, insanı değerlerin, maneviyatlığın, gerçekliğin yargılayıcısı durumuna yükselmiştir (Nasr, 1991: 17).

Ekoloji düşüncesinin kendisi maneviyatlığı da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle eğer ekoloji, ruhu ve maddeyi bütün olarak ele almıyorsa ortada bir ekolojik bilinç yok demektir (Bahro 1997: 23). Ekolojik toplumda genel olarak Kartezyen anlayışa karşı çıkılmakta ve doğaya bütüncül olarak bakılmaktadır. Özellikle aşırı büyüme temelli ekonomiye karşı çıkışın temelinde; fiziki ve ruhsal olarak sağlıksız bir çevrenin ortaya çıkmış olması vardır (Capra, 2014: 276). Ayrıca mevcut enerji bunalımlarının artması, teknolojilerin tehlikeli bir hale gelmesi ve tüketim kültürünün ortaya çıkmasında; toplumun alışkanlığı haline gelen savurgan üretim ve tüketim kalıplarının etkili olduğu söylenebilir. Bu sorunların çözümü için daha fazla enerjiye, tüketime ve teknolojiye değil; değerler, tutumlar ve hayat tarzlarında derin değişikliğe gerek vardır. Gerçekte de ekolojik bilinç, fiziki ve insani kaynakları korumayı gerekli kılmaktadır (Capra, 2014: 474). Ekolojik düşünce ekonomik hayattan siyasete, toplumdan tabiata kadar her alanda egemen olan görüşten farklı bir yol izlemekte ve var olan egemen sisteme karşı topyekûn bir yaşam felsefesi geliştirmektedir (Görmez, 2010: 98).

Günümüzde ekoloji düşüncesiyle ortaya çıkan pek çok düşünce akımı ve topluluğu mevcuttur. Diğer bölümlerde de incelenecek olan bu akımlar çevre korumacılıktan radikal ekolojiye, derin ekolojiden eko-sosyalizme, toplumsal ekolojiden eko-feminizme ve dinsel hareketlere kadar pek çok ekoloji düşüncesinin varlığından söz etmek mümkündür. Bu akımların hemen hemen hepsinin ekolojik düşünce olarak farklılıklarının olduğu söylenebilir. Bu farklılık sadece sorunlara bakış açılarında değil aynı zamanda ekolojik krizlerinin nedenlerinin aranışında ve önerilen insan ve toplum modellerinde de farklılık göstermektedir (Görmez, 2010: 95-96).

Çevre sorunlarına yaklaşmada, bu belirtilen akımların yanı sıra felsefi bakış açısından da farklılıkların olduğu söylenebilir. Radikal çevrecilik, eko-dindarlık, çevre-merkezcilik, eko-çıkarcılık, çevreci sofuluk, Ortodoks çevrecilik gibi (İsmail, 2003: 227-228). Bu felsefi akımlardan dikkat çekenlerden bir tanesi Radikal çevreciliktir. Bu akım temelde doğaya saygı duyarak; mevcut sistem içinde bir sorgulama yapar. Doğanın sömürülmesine ve politikleştirilmesine karşı çıkarak insan-doğa ilişkisini buna göre kurar. Çevre merkezcilik akımı da, sanayileşen ve makineleşen

kentlerde yaşayan, insanların, yeşile ve doğaya olan sevgisini öne çıkarır. Eko-dindarlık, derin ekolojinin Tao, Buda, Konfüçyüs öğretilerini temel alan bir görüştür. Bunların yanı sıra eko-çıkarcılığın da göstermeci bir hareket olduğu, temelde doğayı korumak değil de kullanmak amaçlarının olduğu söylenebilir.

Ayrıca Carolyn Merchant tarafından yapılan sınıflandırma da oldukça dikkate değerdir. Merchant temelde ekoloji düşüncesini (deep ecology, spritual ecology, social ecology) ve ekoloji hareketlerini (Green Politcs, Ecofeminizm, Sustainable Development) üçer gruba ayırarak inceler. Derin ekoloji, ekolojik krizlerin temelinin indirgemeci anlayış olduğunu söyler ve organik dünya görüşünün ekolojik sorunları çözeceğini belirtir. Manevi akımlar metafiziğin önemini vurgulayan bir öneme sahiptir. Toplumsal ekoloji ise, ekolojik krizlerde daha çok kapitalizm eleştirisi yapar ve mevcut düzenin tamamen değişmesi üzerinde durur. Ekolojik hareketlerden "Green Politics" içerisinde yeşiller (Greens), yeşil barışı (Greenpeace) gibi gruplar yer almaktadır. Eko-feminizm de kendi içerisinde sosyalist eko-feminizm, liberal eko-feminizm, kültürel eko-feminizm ve sosyal eko-feminizm gibi gruplara ayrılmıştır (Görmez, 2010: 96). Bu farklı yaklaşımların ortaya çıkmasında ideolojik, bölgesel ve yerel faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımların hangi temele dayandığına bakmaksızın çevresel bir endişe taşımaları ve çevreyi korumaya yönelik tüm girişimleri desteklemeleri; yeryüzündeki tüm canlıların yaşamsal faaliyetlerini sürdürmeleri açısından çok önemli olduğu söylenebilir (Karabıçak ve Armağan, 2004: 223).

Görüldüğü üzere ekolojik düşünce temelinde, farklı görüşleri olan birçok akım ve hareket vardır. Bu nedenle ekolojik düşüncenin; insan, toplum, ekonomik ve siyasal yapısı öngörüsünde henüz bir görüş birliğine varılmış değildir. Ancak söz konusu akımların ekoloji düşüncesine yaklaşımlarının bazı ortak görüşlerinin olduğu söylenebilir. Ekolojik toplumla ilgili ortak görüşlerin başında; (1) doğanın bütün olarak algılanması, (2) büyüme temelli ekonomiye karşı olunması, (3) teknolojilerin tehlikelerine dikkat çekilmesi, (4) barışçı bir yaklaşımın benimsenmesi, (5) tüketim kültürüne karşı olunması (6) ve adem-i merkeziyetçiliği savunuyor olmaları gelmektedir (Kılıç, 2006).

2. Ekoloji Düşüncesinde İnsan ve Toplum Anlayışı

Ekoloji düşüncesinin insan anlayışı temelinde insanı bir makine olarak değil; insanı insan olarak doğanın bir parçası haline getirmek vardır (Ünder, 1996: 118). Bu bağlamda ekolojik düşüncenin toplum anlayışı da, insan anlayışıyla paralellik gösterir. İnsanı doğanın bir parçası olarak gören anlayışın topluma bakışı da toplumun sadece insanlardan oluşmadığı; ağaçları, hayvanları, suları ve toprakları da kapsadığı şeklindedir. Ekolojik düşüncede, türler arası yardımlaşma ve ilişkiler karşılıklı bağımlılık ilişkisine dayalıdır. Ayrıca toplum herkesin birbiriyle savaştığı bir orman olarak değil; ormanın üyeleri

arasında topluluk ilişkilerinin hüküm sürdüğü bir anlayış olarak görülür (Ünder, 1996: 122-123).

Yüzyıllardan beri süre gelen insan ile doğa arasındaki etkileşim; gerek insan düşüncesinde gerekse toplum düşüncesinde önemli değişimleri de beraberinde meydana getirmiştir. Bu gelişmelerden sonra ekolojiyi tek bir düşünce akımı içinde değerlendirmek güç hale gelmiştir. Ayrıca dünya genelinde ekoloji düşüncesine verilen önemin her geçen gün daha da artması nedeniyle de ortaya farklı görüşler çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu görüşler, farklı insan ve toplum düşüncesine sahip olsalar da, fikir birliğine vardıkları konular da vardır. Örneğin bu konulardan birisi; çevre sorunlarının temelde üretim ve tüketim ilişkilerinden kaynaklı olduğudur.

Bu bağlamda ekoloji düşüncesinde gelişen tüm ekoloji düşüncelerine bakmak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle ekoloji düşüncesinde yer edinmiş olan bir kısım ekoloji düşüncelerinin insan ve toplum anlayışlarına değinilecektir. Ekoloji düşüncesinde temel akım olarak tanımlanacak akımların başında; derin ekoloji, toplumsal ekoloji, eko-feminizm ve eko-sosyalizm ve eko-dindarlık gibi akımların geldiği söylenebilir.

2. 1. Derin Ekoloji

Derin ekoloji akımının kuramcısı, Norveçli felsefeci Arne Naess'dir. Bu akım reformcu çevrecilik anlayışının tam tersidir. Yani insanı merkez alan bir akım değil; doğayı merkez alan bir akımdır (Tamkoç, 1994: 87). Doğayı merkez alan bu düşünüş, temelde doğayla bütünleşme yolunu Budizm'de, Taoizm'de ve özellikle doğu dinlerinde bulmaktadır. Bu akım, insanın doğadan uzaklaşmasını ilk günah olarak görmekle kalmaz; evrimsel süreçteki gelişmeleri göz ardı ve her şeyi "eş değer" kabul ederek; yabancılaşmanın ortadan kalkacağını savunur. Genel olarak "mistik ekoloji" denilebilecek derin ekoloji akımı, tüm yaşam şekillerini içsel değerler açısından birbiriyle eşitleyen "biyo-merkezcilik" denilen ortak görüşü savunmaktadır (İdem, 2002: 8). Arne Naess tarafından formüle edilen bu akımın ilkeleri şu şekilde belirtilebilir (Naess, 1995: 68):

- "Yeryüzündeki insanların ve insan olmayan hayatın iyi durumda olması ve serpilip gelişmesi, kendinde değerlidir. Bu değerler, insan olmayan dünyanın insanın amaçları için yararlı olmasından bağımsızdır.
- Hayat formlarının zenginliği ve çeşitliliği, bu değerlerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunur. Bu zenginlik ve çeşitlilik, aynı zamanda kendi içinde değerlidir.
- Hayati ihtiyaçları karşılamak dışında, insanların bu zenginliği ve çeşitliliği azaltmaya hiçbir hakları yoktur.

- İnsan hayatının ve kültürlerinin serpilip gelişmesi, insan nüfusunun ciddi ölçüde azaltılmasıyla mümkün olabilir. İnsan olmayan hayatın serpilip gelişmesi de daha az bir insan nüfusunu gerektirir.
- Hâlihazırda, insanın insan olmayan dünyaya müdahalesi aşırı düzeydedir ve durum hızla kötüleşmektedir.
- Dolayısıyla politikalar değişmelidir. Değişen politikalar, temel ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapıları etkileyecektir. Böyle bir değişikliğin getireceği sonuç, mevcut durumdan derin bir biçimde farklı olacaktır.
- İdeolojik değişiklik, gittikçe yükselen bir hayat standardını hedeflemekten ziyade, esas olarak hayatın niteliğini değerli kılma (içsel değer taşıyan konumlarda yer alma) yönünde olacaktır. Büyüklük/irilik ile yücelik arasındaki farka ilişkin derin bir bilinç oluşacaktır.
- Yukarıdaki hususlara katılanlar, gerekli değişiklikleri gerçekleştirmeye çalışmakla doğrudan ya da dolaylı olarak yükümlüdürler".

Bu ilkelerin genel olarak derin ekolojinin iskeletini oluşturduğu söylenebilir. Bu ilkelere bakıldığında, derin ekolojinin insan merkezli anlayışa karşı çıktığı ayrıca doğada meydana gelen sorunların da yine insan kaynaklı olduğu ve ekolojik krizlerin temeli olduğu da belirtilebilir. Dolayısıyla ekolojik krizden çıkışın anahtarı da derin ekolojiye göre; ekonomik, teknolojik ve değer yargılarında değişimin gerekli olması yönündedir.

Derin ekoloji anlayışını savunanlara göre; artık çağımızda servet nicel olarak değil; nitel olarak değerlendirilecektir. İnsanlar sahip oldukları eşyalarla değil; sahip oldukları doğa sevgisi ve saygısı ile önem kazanacaklardır. İnsanlar doğayı artık bir mülk olarak görmekten vazgeçip onunla bütünleşmeye yöneleceklerdir (Tamkoç, 1994: 89).

Derin ekoloji doğadaki türler arasındaki eşitliği benimsemiştir. Bu nedenle insanın doğadaki istekleri öncelikli olamaz ve diğer canlılar gibi o da sistemin bir parçası olarak hareket etmelidir. Derin ekoloji görüşünde ekolojik krizlerin sona ermesi için; insan bilincinin topyekûn değişmesi gerekmektedir. Yani insan doğayı bitmek bilmez bir kaynak olarak görme ve doğanın ona hizmet etmesi için yaratıldığı düşüncesinden vazgeçmelidir.

Derin ekoloji görüşüne bazı eleştiriler de yönetilmiştir. Bu eleştirilerin başında; derin ekologların siyasal eleştirilerden kaçınmaları gelmektedir. Yani mevcut döneme egemen olan kapitalist sistemi eleştirmekten kaçınırlar. Derin ekologlar, yaban hayatla insan-merkezcilik arasında derin bir uçurum olduğunu söylerler. İnsanı sözde doğanın bir parçası olarak görseler de gerçekte doğanın dışında görürler. İnsanın da bir hayvan olduğunu düşünmezler. Bunun yanı sıra derin ekologlar, dünyada birçok insanın açlık çekmesinin nedenini, dünyanın taşıma kapasitesinin aşılmasına bağlar; açlığın yok edilemeyeceğini ve iyi bir şey olduğunu söylerler. Açlık

sorununun aşılması için de ekolojik bir dönüşümün değil, sosyal bir dönüşüm gerekli olduğu görüşünü dile getirirler (Ünder, 1996: 204-205). Derin ekolojiye yönelik diğer bir eleştiri de eko-feministler tarafından yapılmıştır. Bu eleştiri de, ekolojik krizi toplumdaki klasik kadın-erkek ilişkisi bağlamında doğru tahlil edemediğinden dolayıdır. Bu eleştiriler, ataerkil bir toplumsal yapının ekolojik kriz üzerindeki etkisini göz ardı eden derin ekoloji görüşünün, ekolojik krizlere somut bir çözüm getiremeyeceği yönünde kısaca özetlenebilir (Demirer vd., 1997: 117).

2. 2. Toplumsal Ekoloji

Toplumsal ekoloji akımının mimarı Amerikalı bilim adamı Murray Bookchin'dir. Bookchin'e göre sadece doğal kaynakların korunmasını ön plana çıkartıp, konunun toplumsal ve siyasi diğer tüm boyutlarını göz ardı eden ekolojist düşünceler anti hümanist ve çevreyi tahrip edicilerdir. Bu akımların toplumsal bir değişime önderlik edeceğini düşünmek umutsuz ve boş bir beklentidir. Bookchin bu önermesiyle başta eko-feminizm akımı olmak üzere derin ekolojistler tarafından sert eleştirilere maruz kalmıştır (Demirer vd., 1997: 117:118).

Toplumsal ekoloji Bookchin'e göre şu şekilde tanımlanabilir (Bookchin, 1996: 76-77): *"Ekoloji, benim açımdan, hep sosyal ekoloji oldu: Yani doğa üzerindeki tahakküm kavramının, insanın insan üzerinde, hatta erkeğin kadın, yaşlıların gençler, bir etnik grubun diğeri, devletin toplum, bürokrasinin birey, bir sınıfın diğer sınıflar ve sömürgeci güçlerin sömürge halklar üzerindeki tahakkümünden kaynaklandığına inanıyorum. Benim düşünceme göre, sosyal ekoloji, özgürlük anlayışını sadece fabrikada değil, aile içinde de, sadece ekonomide değil, psişede de, sadece maddi yaşam koşullarında değil, ruhsal koşullarda da sürdürmelidir. Toplumdaki en moleküler ilişkileri, özellikle kadın ve erkek, yetişkinler ve çocuklar, beyazlar ve diğer etnik gruplar, heteroseksüeller ve eşcinseller –bu liste uzatılabilir- arasındaki ilişkileri değiştirmedikçe, toplum en sosyalist anlamda sınıfsız ve sömürüsüz hâle gelse de, tahakküm varlığını sürdürecektir. (...) Hiyerarşi var olduğu sürece, tahakküm, insanları bir elitler sistemi etrafında örgütlediği sürece, doğaya hükmetme projesi de devam edecek ve gezegenimizi kaçınılmaz bir yok oluşa götürecektir*".

Toplumsal ekoloji bir yandan toplum ve doğa arasındaki farklılıkları, diğer taraftan toplum ve doğanın ne denli iç içe geçtiğini göz ardı etmeden, doğanın nasıl aşama aşama toplumun içine sızdığını araştırır. Toplumsal ekolojinin, ekoloji düşüncesine yapacağı en büyük katkı, toplumla doğayı karşı karşıya getiren temel sorunların toplum ile doğa arasından kaynaklanmadığı; toplumsal gelişmenin içinden çıktığı görüşüdür (Bookchin, 2013: 48-50).

Bookchin'e göre günümüzdeki mevcut ekolojik krizlerin temelinde hiyerarşi ve tahakküm vardır. İnsanlığın doğayı sömürmesi ve hüküm altına alması anlayışı, temelde insanın insan üzerindeki tahakkümü ve sömürüsünden

kaynaklanmaktadır (Bookchin, 1996: 45). Toplumsal ekoloji düşüncesinde, insanların makinaların birer parçası haline gelmiş olması eleştirilir ve köklü bir değişime ihtiyaç olduğu söylenir. Bookchin, insanların bireysel ve kolektif olarak kendilerine sahip çıkmalarını ve bütün yaşamlarında kontrolü ele almasını istemektedir. Dolayısıyla sadece burjuva hiyerarşisini değil, tüm toplumsal sınıfları ve mülkiyeti ortadan kaldırılması gerekmektedir (Bookchin, 1996: 47).

Bookchin, toplumsal yapıyı önemli ölçüde etkileyen merkezileşmiş ve hantallaşmış siyasal ve ekonomik yapının zor da olsa adem-i merkezi bir yapıya dönüştürülmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca bunun hemen gerçekleşmeyeceğini de söyleyen Bookchin, geçiş döneminde özgürlükçü kurumların üretilmesini önermekte ve katılımın ön plana çıkarmanın gerekli olduğunu söylemektedir. Yine bu düşünceye göre, ekolojik toplumun yeni bir eko-teknoloji ile desteklenmesi gerekmektedir. İnsanların rahat edebileceği, adem-i merkeziyetçi bir teknolojiye işaret edilmektedir (Görmez, 2010: 101-102).

Bookchin kurulacak olan ekolojik bir toplumu, tahakkümün ve hiyerarşinin bütün biçimlerinin ortadan kaldırıldığı, kentlerin eko-topluluklara ayrıldığı, bu eko-toplulukların eko-sistemin kapasitesine uygun incelikle ve ustalıkla tasarlandığı, teknolojilerin eko-teknolojilere uyarlandığı ve hiç kirlenme yaratmayacak şekilde yerel enerji kaynaklarından yararlanıldığı, sağlıklı bir yaşamı destekleyen ve bireysel isteklerimizi ifade edecek yeni bir ihtiyaç anlayışının geliştiği ve insanların yönetilmesinin şeylerin yönetilmesi almalıdır şeklinde tarif etmektedir (Bookchin, 1996: 47). Bunların yanı sıra toplumsal ekoloji düşüncesi başta derin ekolojistler olmak üzere birçok düşünürün eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu eleştiriler genel olarak, ekolojik krizlerin ortaya çıkmasının tek nedeninin hiyerarşiye ve tahakküme bağlandığı; toplumların egemenlik kurma yöntemlerinin farklı olabileceğinin düşünülmediği yönündedir.

2. 3. Eko-Feminizm

Eko-feminizm kelimesi 1970'li yıllarda François D'eubonne tarafından ortaya atılmıştır. Eko-feminizm akımı, ekoloji düşüncesinin doğayla ilgili çözümlemesine dayanarak kadınların da doğanın sömürüldüğü gibi sömürüldüğü gerçeğini ilke olarak kabul etmiştir. 1980'li yıllarda ABD'li feminist Ynestra King eko-feminist eğilimi daha da geliştirerek "Kadın ve Gezegende Yaşam: 1980'lerde Eko-feminizm" konulu bir konferans vermiş ve hemen arkasından nükleer silahların geliştirilmesini protesto eden "Kadınların Pentagon Harekâtı" ortaya çıkmıştır. Yine bu yıllarda ABD'de gelişen eko-feminist hareketler kadının ve doğanın beraber kurtulacağını öne sürerek eko-feminizme yeni bir canlılık getirmişlerdir. Eko- feminizm akımı, Carolyn Merchant tarafından dörde ayrılmıştır: (1) liberal eko-feminizm, (2) kültürel eko-feminizm, (3) sosyal eko-feminizm, (4) sosyalist

eko-feminizm. Bu dört akımın hepsi de insanla doğa arasındaki ilişkinin geliştirilip düzeltilmesi üzerinde durmaktadır (Tamkoç 1996: 78-79).

Yukarıda belirtilen bu akımların ortak amaçları insan ile doğa arasındaki ilişkileri düzeltmek olsa da; ekolojik sorunların çözümüne yönelik eylemleri farklılık göstermektedir. Örneğin liberal eko-feminizm, yeni kanunlar ve kurallar yoluyla mevcut egemen yapı içerisinde insanla doğa arasındaki ilişkilerin reformcu görüş çerçevesinde düzeltilebileceğini vurgulamaktadır. Kültürel eko-feminizm ise, çevre sorunlarına mevcut ataerkil sisteme getirmiş olduğu eleştiriyle yaklaşmakta ve hem kadınları hem de doğayı kurtaracak alternatifler ileri sürmektedirler. Diğer iki yaklaşım da, genel olarak eleştirilerini kapitalist ataerkil sistemin üzerine oturturlar. Ayrıca ataerkil sistemle ortaya çıkan kadının erkek tarafından ezilmesini ve kapitalist üretim sistemiyle ortaya çıkan doğanın insan tarafından sömürülmesini araştırırlar. Eko feministlere göre, kadın ve doğanın ezilmesi, tahakküm altına alınması, piyasa ekonomisinin doğasında var olan bir şeydir ve bu anlayış tamamen değişmelidir (Ertürk, 2011: 375).

Eko-feminist anlayışa göre, "doğanın tahribinden sorumlu olan insan merkezcilik değil; erkek merkezciliktir" (Çüçen, 2011: 9). Başka bir deyişle doğada meydana gelen uyumsuzlukların temelinde erkek egemen bir toplum yapısı vardır. Kadınların doğanın tahribatında hiçbir rolü yoktur. Burada ekolojik krizlerin temelde insan kaynaklı olduğu gerçeğinin ikinci plana atıldığı söylenebilir. Eko-feministlere göre, kadının sömürü aracı olarak görülmediği bir toplumda doğa sömürüsü de olmayacaktır. Yani feministler, erkeklerin kadın sömürüsüne son vermekle, doğa sömürüsüne de son verileceğini ve ekolojik krizlerin de bu şekilde çözüleceğini söylemektedirler.

Eko-feminizme getirilen en önemli eleştiri, en çok savundukları ilke olan kadınların tahakküm altına alınmasının, ekolojik krizlerin temeli olduğu görüşüdür. Bu yaklaşım doğadaki veya toplumdaki diğer tahakküm ilişkilerini saf dışı bıraktığı için eleştirilmektedir. Dolayısıyla bir toplumdaki erkeklerin kadın üzerindeki tahakkümün kaldırılmasının ekolojik krizlerin çözümü için önemli olduğu, ancak yeterli olmadığı; Bookchin'in de söylemiş olduğu gibi, toplumdaki tüm tahakküm ilişkilerinin (sınıf, kabile ırk vb.) ortadan kaldırılması gerektiği söylenebilir.

2. 4. Eko- Sosyalizm

Eko-sosyalizm, ekolojik sorunların mevcut kapitalist üretim biçimi ve onun uzantısı olduğundan hareketle, mevcut egemen sistemin dönüşmeden çözülemeyeceğini savunmaktadır (Görmez, 2010: 103). Eko-sosyalizm akımı ekolojik düşünceyle sosyalist düşüncenin kaynaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu akımın genel olarak görüşü, doğal çevrenin canlıların lehine korunması düşüncesiyle, kapitalist sistemin genişleyici ve yıkıcı mantığıyla birlikte bulunamayacağıdır. Yani dünyanın temel ekolojik dengeleri, mevcut üretim

ve tüketim sistemine saldırmadan kurtarılamaz; doğanın tekrar denge durumuna gelmesi için yapılacak mücadeleyle toplumun dönüştürülmesi için verilecek mücadele ayrı olarak düşünülemez (Löwy, 2015).

Eko-sosyalizm, sınırsız büyümenin mümkün olduğunu savunan kapitalist sistemi reddederken; devletin olmadığı, özyönetime dayalı insancıl eşitlikçi ve demokratik bir toplum anlayışını alternatif olarak sunmaktadır (Atay, 2015: 22). Eko-sosyalistler, sermaye gerçekten doğanın düşmanıysa; o zaman emek özgürleşmeden ekolojik krizlerin üstesinden gelemeyiz demektedirler. Bu ifade genel olarak üreticilerin üretim araçlarından ayrılmalarına son verecektir. Ayrıca bu sonuç mülkiyet ilişkilerinde de temel bir değişim olacağı anlamına gelmektedir. Eğer gerçekten toplum, üretim araçlarından ve mülkiyetinden kurtulursa; emeğin kullanım değeri mübadele değerine tabi olmaktan kurtulur. Böylece emek sermayenin zincirinden, insan da sahte, alışkanlık yapıcı ihtiyaçlardan kurtulur ve eski gücüne tekrar kavuşur (Kovel, 2005: 251).

Eko-sosyalizm insanın varlığının doğanın gelişim sürecinde ortaya çıktığını kabul etmektedir ve insan ile doğa arasındaki bu varoluşun aynı zamanda ekolojik krizler ile insanın iktisadı varlığı ve uğraşılarının içerisinde yer aldığı sistemin sorunları arasındaki ilişkinin tartışmasız olduğunu söylemektedirler. Eko-sosyalist düşünce, diğer ekoloji akımlarının insan ve doğa tasarımlarını dışarıda bırakarak insan ile doğa arasında uyumu inşa etmeyi önermektedir (Akyüz, 2013).

2. 5. Eko-Dindarlık

İnsan fıtratı gereği, inanma duygusuyla birlikte dünyaya gelmektedir. Din anlayışı, gerek ilahi olmayan gerekse de ilahi olan dinlerde insanın doğayı anlaması için manevi güç olarak görülmüştür (Feyzioğlu, 2011: 40). Batılı din tarihçileri genel olarak dinleri; ilkel, milli ve evrensel olarak üçe ayırırken; Müslüman din tarihçileri ise hak ve batıl dinler diye ayırmaktadırlar (Tamer, 2014). Ekoloji ve din arasında sıkı bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Neredeyse tüm dinler insanın doğayla olan ilişkisinde nasıl davranılması gerektiğini belirtmiş ve doğayla uyum içinde olan bir yaşama yöneltmiştir. Nitekim ilahi dinlerde Tanrı, peygamberler aracılığıyla insan-doğa ilişkisinde izlenecek yolları göstermiş ve insanları doğrudan sorumlu tutmuştur (Feyzioğlu, 2011: 76).

İlahi olmayan dinlerde de geçerli olan bu duruma örnek olarak Ahimsa Öğretisi verilebilir. Bu öğreti temelde doğanın sürekliliğini sağlamak ve var olan dengeyi korumak için ortaya atılmıştır. Ayrıca bu dinlerde kullanılan Ahimsa terimi hiçbir canlıyı incitmeme anlamına gelmektedir. İbrahim'i dinlerin (Musevilik, Hıristiyanlık, İslamiyet) dünya görüşlerinin ağırlıklı olarak insan odaklı oldukları söylenebilir. (Tamer, 2014). Örneğin, Kuran'da geçen bu ayetler insanı doğa karşısında birincil konuma oturtmaktadır: "*Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur*" (67: 15), "*Geceyi ve Gündüzü, güneşi ve*

ayı sizin istifadenize vermiştir" (16: 12), "*Yerde olanların hepsini sizin için yaratan O'dur*" (2: 29), "*Göklerde olanları, yerde olanları hepsini sizin buyruğunuz altına vermiştir. Doğrusu bunlarda, düşünen kimseler için dersler vardır*"[1] (Ünder, 1996: 157).

İslamiyet veya diğer ilahi dinler ne kadar insan merkezci olsalar da, doğal kaynakların israf edilmemesi, israfı kesinlikle yasaklaması, doğanın insanlara bir emanet olarak verilmesi ve haddi aşmama gibi ilkeler de dikkate alındığında sadece insan merkezciliğini savunduğunu söylemek bir hayli zorlaşmaktadır. Örneğin bu konuda çevreyi bozmaya yönelik ahlak dışı davranışların yasaklandığı belirtilmektedir. Doğal dengeyi koruma konusu Rahman suresinde: "*O, göğü yükseltmiştir, dengeyi koymuştur", (55: 7) "Artık dengeye tecavüz etmeyin", (55: 8) "Dengeyi doğru tutun. Dengeyi bozmayın" (55: 9)* (Tamer, 2014). Kur'an, evrendeki varlıkların insanın emrine verildiğini ifade ederken; insana doğal dengenin korunması konusunda bir sorumluluk yüklemekte ve insanın doğal çevreyle barış içinde yaşamasına dikkat çekmektedir (Ardoğan, 2002: 101). Ayrıca İslam dininin çevreyi kirletmeyi, israfı ve doğaya zarar vermeyi yasaklaması da insana yüklenen bu sorumluluğun önemini göstermektedir. Öte yandan Kur'an'da, evrendeki varlıkların bir ölçü, düzen, adalet ve denge içinde yaratıldıkları vurgulanmakta ve hiçbir eksikliğin olmadığı belirtilmektedir (İpek, 2014: 233).

Genel olarak bakıldığında ilahi dinlerin tek değer kaynağı ve kendi başına yeterli olan Tanrı'dır. İnsanlar ve diğer varlıklar Tanrı'nın yarattığı araçlardır. Hiç birinin kendi başına bir değeri yoktur (Ünder, 1996: 155). Hepsi bir bütünün parçaları gibidir. İşte bu anlayış Capra'yı da etkilemiş; atom ve atom altı buluşları sonrasında kâinatın bir bütün olduğu kanısına vararak doğunun manevi gelenekleri olan Budizm, Taoizm Hinduizm inanışları arasındaki benzerlikleri fark etmiştir. Ekoloji ve din arasındaki temel bağlantı manevilik üzerinde yükseldiği söylenebilir. Dolayısıyla insanların, mekanik topluma geçişte kaybetmiş oldukları maneviyatlığını tekrar kazanması ekolojik sorunların çözülmesi için dikkate değer bir unsurdur. Ekoloji düşüncesinin kendisi maneviyatlığı da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle eğer ekoloji, ruhu ve maddeyi bütün olarak ele almıyorsa ortada bir ekolojik bilinç yok demektir (Bahro 1997: 23).

3. Ekoloji Akımlarının Karşılaştırılmalı Analizi ve Günümüze Yansımaları

Ekolojik krizlerin, çevreye ilişkin yasalarla ve hükümet politikalarıyla çözülebileceğini savunun ılımlı (çevre korumacı) akımlar bu yönüyle radikal ekoloji akımlarından ayrılmaktadır. Başka bir deyişle radikal ekoloji ile ılımlı

[1] Alıntılardaki ilk rakamlar sure numaralarını, sonraki rakamlar ise ayet numaralarını göstermektedir.

ekoloji, sistemi sorgulama temelinde ayrışmaktadır. Radikal akımlar dünya üzerinde mevcut hüküm süren ekonomik, toplumsal ve siyasal yapının kısmen ya da bütünsel olarak değiştirilmesiyle ekolojik krizin çözülebileceğini söylemektedir (Demirer, 1997: 109). Bu çalışmada da ılımlı ekolojiden ayrılan ve radikal ekolojinin de başlıcaları olan derin ekoloji, toplumsal ekoloji, eko-feminizm ve eko-sosyalizm ve eko-dindarlık akımlarının insan ve toplum anlayışlarına yer verilmiştir.

Derin ekoloji akımının insana doğaya ve topluma yaklaşımı birçok ekoloji düşünürleri tarafından eleştirilmektedir. Derin ekoloji, bilimsel bir disiplin oluşturmaktan ziyade, mistik bir yönelişi ifade etmektedir. Bu akımda insanın ihtiyaçlarını görmezden gelen bir anlayış hakimdir. Düşünce temelleri daha çok mistik ve tinsel yaklaşımlara dayanmaktadır. Derin ekoloji başlığı altında, insanların doğanın bir parçası olarak anlaşıldığı daha önce belirtilmişti. Ancak derin ekolojistler, insanı doğanın bir parçası olduğunu kabul etmekle insan-merkezciliğe yenik düşmüşlerdir. Çünkü bunlar doğa hayatıyla insan merkezciliği karşıtlık içinde almaktadırlar. Fakat insanı da aynı zamanda bir hayvan olduğunu anlama konusunda başarısız kalmışlardır. Doğa hayatı insanı dışlayan bir niteliğe sahiptir. Hâlbuki yerli halklar yüzlerce yıldır doğa hayatının içinde yaşayagelmişlerdir. Derin ekolojinin, gerek ekolojik krizlere gerekse de evrene bakışı tamamen yüzeyseldir. Derin ekoloji, doğa düzeyinde varlıkların eşit olmasını söylemektedir; fakat toplumsal eşitsizlik, yoksulluk, açlık ve ırkçılık gibi konularda hiçbir şey söylememektedir. Belki de daha da önemlisi bu sorunlarla ekolojik krizler arasında bir ilişkinin olduğunu söylememesidir. Mevcut dönemin üretim tüketim ilişkilerini sorgulamamakta, sisteme eleştiriler yönetmemektedir. Diğer önemli bir nokta, dünyadaki ekolojik sorunların nedenlerini nüfusun fazlalığına bağlamasıdır. Hâlbuki asıl sorun, nüfusun artması değil, belki de tüketimin fazlalığı ve dengesizliğidir (Yaylı ve Çelik, 2011: 375). Bunların yanı sıra doğayı korumayı temel amaç edinen bu akım doğanın kendi kendini koruyabildiğini göz ardı etmiştir. Örneğin dünyada birçok topluluk çevresel sorunlardan dolayı çok fazla zarar görmüştür. Ancak doğa yine her seferinde kendisini yenilemesini bilmiş; olan yine insana olmuştur (Ayaz, 2014: 281).

Eko-dindarlık ve derin ekoloji akımların da belirli noktalarda birbirine yakın olduğu söylenebilir. Özellikle dinlerde her şeyin yaratıcıdan gelmesi ve tüm yaratılanların eşit kabul edilmesi derin ekoloji anlayışını etkilemiştir. Aslında derin ekolojinin eko-dindarlıkla ilişkisi doğadaki her şeyin iç içe geçiyor olmasına ve karşılıklı bağımlılık ilkesine bağlıdır. Ancak derin ekoloji akımının savunucuları maneviliğin sadece dünya ve yeryüzü düşünülmesi gerektiğini söylemektedirler. Yani amaç ekolojik bir din değil, dindeki maneviyatlığı doğa üzerinde uygulayarak ekolojik sorunlara çözüm üretmektir. Ayrıca dini inanışların getirmiş olduğu kurulların insanlar

tarafından sistemli bir şekilde uygulanmamasının; dinin çevre üzerindeki etkilerinin dikkate alınmamasının; kutsal kitapların derinlemesine ve bütünsel olarak incelenmemesinin, insanların dini araçsallaştırmalarına ve dinin gerektiği gibi anlaşılamamasına neden olduğu söylenebilir.

Toplumsal ekolojinin kurucusu olan Bookchin'in de derin ekolojiye getirmiş olduğu önemli eleştiriler vardır. Bookchin'e göre derin ekoloji insanın akıl yürütme, aletler yapma, teknolojiler tasarlama, kendi aralarında konuşma ile iletişime geçme gibi özelliklerini yalnızca doğaya zarar vermek için değil; doğanın iyiliği içinde kullanılabileceğini küçümsemekte ve görmezlikten gelmektedir. Başka bir deyişle yüzeysel yaklaşmaktadır. Ayrıca insanın doğaya yapacağı olumlu veya olumsuz katkının sadece duyarlılığa değil tam olarak ne tür bir toplum kurduğuyla ilgili olarak da değerlendirme yapılmamaktadır (Bookchin, 2013: 44). Derin ekolojinin doğada meydana gelen tüm tahribatların sorumlusu olarak insanlığı görmesi ve insanların da eşit bir şekilde bu suçu işledikleri düşüncesi de toplumsal ekoloji tarafından eleştirilmektedir. Yani doğanın kaynağını kullanarak kar amacı güden bir kişiyle, doğada veya kırda yaşayan biri aynı kefeye konulmaktadır.

Toplumsal ekolojinin temel çıkış noktası insanın insan üzerindeki tahakkümün kalkmasıyla, doğa üzerindeki tahakkümün kalkacağı ve ekolojik bir toplumun kurulacağı yönündedir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere ekolojik krizlerin çözümü için gerekli olan hiyerarşinin ve tahakkümün hiçbir yerde ve hiçbir şekilde olmadığı bir toplum düzenidir. Bunun için de insanı ve doğayı birbirinden ayrı düşünmemek gerekmektedir. Çünkü toplumsal ekoloji bir yandan toplum ve doğa arasındaki farklılıkları, diğer taraftan toplum ve doğanın ne denli iç içe geçtiğini göz ardı etmeden, doğanın nasıl aşama aşama toplumun içine sızdığını araştırmaktadır. Toplumsal ekolojinin, ekoloji düşüncesine yapacağı en büyük katkı, toplumla doğayı karşı karşıya getiren temel sorunların toplum ile doğa arasından kaynaklanmadığı; toplumsal gelişmenin içinden çıktığı görüşüdür (Bookchin, 2013: 48-50). Kovel, toplumsal ekoloji akımının, diğer akımlara (derin ekoloji, eko-feminizm, eko-sosyalizm) göre yapısı gereği daha radikal olduğunu söyler. Çünkü toplumsal ekoloji işe toplumsal eleştiriyle başlar ve bu eleştiriyi siyasi bir dönüşüm tasavvuruna kadar götürür (Kovel, 2005: 229). Bunların yanı sıra toplumsal ekoloji düşüncesi başta derin ekolojistler olmak üzere birçok düşünürün eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu eleştiriler genel olarak, ekolojik krizlerin ortaya çıkmasının tek nedeninin hiyerarşiye ve tahakküme bağlandığı; toplumların egemenlik kurma yöntemlerinin farklı olabileceğinin düşünülmediği yönündedir.

Feminist hareketle ekoloji düşüncesinin bir araya gelmesiyle oluşan eko-feminizm genel olarak erkelerin kadınlar üzerindeki tahakkümüyle, insanın doğa üzerindeki tahakkümü arasında bir ilişki olduğunu savunur. Eko-feminist akımın temel amacı, ekolojik krizlerle boğuşan bu evreni erkek

egemen düzeninden kurtararak, doğa ve kadını özgürleştirerek ekolojik bir toplum kurmaktır (Maltaş, 2015: 5). Bu görüşe paralel olarak Bookchin de, kadınların kurtuluşunun doğanın kurtuluşuyla, doğanın kurtuluşu için ise, her türlü tahakkümün ve hiyerarşinin ortadan kalkması gerektiğini söylemektedir. Eko-feminizmin diğer akımlarla olan ilişkisine bakıldığında, özellikle derin ekoloji akımıyla ayrıştıkları görülmektedir. Derin ekoloji, ekolojik krizlerin temelinde cinsiyet ayrımı yapmadan tüm insanların sorumlu olduğunu söylemektedir. Eko-feministler ise, ekolojik krizlerin temelde ne doğa merkezli ne de insan merkezli olduğunu söylemekte; sadece erkek merkezli olduğu görüşünü ileri sürmektedirler. Bu iki akımın insana ve topluma yaklaşımında hesaba katmadığı şey ortaktır. Örneğin, derin ekoloji doğanın acımasızca sömürülmesinde ve yok edilmesinde payları olanları araştırmadan tüm insanlığı suçlamaktadır. Burada şehirde yaşayanla kırda yaşayanın doğaya verdiği zararın aynı olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Yine eko-feministler de doğanın tahrip edilmesinin sadece erkekler tarafından olduğunu söyleyerek, kadınların doğaya hiç zarar vermediği düşüncesini de kabul etmek mümkün değildir (Yardımcı, 2006: 72).

Eko-sosyalizm ekolojik krizlerin temel nedenini; mevcut kapitalist sistemin doğayı metalaştırmasına bağlar. Yani aslında bu ekolojik bir kriz değil, kapitalist bir krizdir. Eko-sosyalizm kapitalist sistemin kaldırılmasıyla emek ve doğa sömürüsünün de kalkacağını söylemektedir. Kapitalist sistemden uzaklaşıldığında insan ve doğa özgürleşecek ve üretim araçları mülkiyeti ortadan kaldırılacaktır. Eko-sosyalizm, sınırsız büyümenin mümkün olduğunu savunan kapitalist sistemi reddederken; devletin olmadığı, özyönetime dayalı insancıl eşitlikçi ve demokratik bir toplum anlayışını alternatif olarak sunmaktadır (Atay, 2015: 22). Eko-sosyalizmin toplum anlayışı bu şekilde ifade edilirken; insanın doğadaki yerini sağlam bir zemine oturtamamış olması insan-doğa ilişkisinin tam olarak anlaşılmasını engellemiştir. Ama yine de ekolojik sorunların çözümü için; tüketim alışkanlıkların terk edilmesi gerektiğini söylemeleri ekolojik düşünce açısından dikkate değerdir.

Kapitalizm insan unsurunu her şeyin üstünde hatta doğanın da üstünde tuttuğu için, derin ekolojinin insanı, merkezi yerinden etme ilkesi her ne kadar antikapitalizmle uyumluymuş gibi görünse de böyle bir şey söz konusu bile değildir. Çünkü derin ekoloji akımı siyasal ve toplumsal mücadele dünyasına mesafeli duran felsefi veya ruhani düşünce yapısına sahiptir. Derin ekolojistler, kapitalizm eleştirisiyle veya emeğin özgürleştirilmesi arasında bir bağlantı kurmazlar ve sistemin karşısında durmayan bir şeyin onun aracı olacağını unuturlar (Kovel, 2005: 222-223).

Ekolojik sorunların nedenlerini cinsiyete, tahakküme, sömürüye ve insana bağlayan ekolojik akımların gerçek hayatta etkili olamamalarının nedeninin; görüşlerini toplumun sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarla birlikte değerlerini de

gözeten bir anlayışa oturtamamalarından kaynaklı olduğu söylenebilir. Örneğin eko-feminizm ve eko-sosyalizm eleştirilerini sadece ideolojik söylemleri üzerinden yapmışlardır. Bu nedenle de doğaya olan yaklaşımları rasyonel bir zemine oturmadığından ekolojik düşünceye katkıları eleştiriden öteye gidememiştir. Ayrıca ekoloji düşüncesi bütünselliği temel alırken, eko-sosyalizm akımın sadece doğanın sömürüsüne karşı çıkmakla indirgemeci bir anlayışı benimsemiş olmaktadır. Yalnız burada doğanın mekanik ve indirgemeci yaklaşımlarla sömürülmeye başladığını unutmamak gerekir (Birdişli, 2014: 41-42).

Sonuç

1500'lü yıllardan sonra meydana gelen Kartezyen paradigma anlayışı, ortaçağın organik düşünce yapısını, insan ve toplum anlayışını derinden bir değişime uğratmıştır. Organik toplumun bütüncül bakışı tamamen değişmiş, Bacon'un tümevarım yöntemiyle her şeyi parçalara ayırarak bütüne ulaşılabileceği görüşü hakim olmuştur. İndirgemeci anlayış olarak da bilinen bu paradigma, Descartes'in maddeyi ve ruhu birbirinden ayırmasıyla da bütüncül yaklaşım hemen hemen bütün alanlarda ortadan kalkmıştır. İşte bu değişimin hakim olduğu mevcut sistem insan ve doğa arasındaki uyumu ve dengeyi bozmuş; doğanın sömürülmesinin ve yok edilmesinin yolunu açmıştır.

1960'lı yıllardan sonra çevre tahribatlarının insan hayatını olumsuz etkilemeye başlaması, tüketim kültürünün her alan yayılması ve ekolojik dengeyi bozacak birden fazla aktörün tüm güçlerini doğaya yöneltmeleri, insanlarda çevresel sorunlara ve tahribatlara karşı bir duyarlılık göstermiştir. Bu duyarlılık 1970'li yıllarda bölgesel sonraki yıllarda da küresel hale gelmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç, bu çalışmanın konusu olan insan ve toplum anlayışlarını etkilemiştir. Ekoloji düşüncesinde öncelikle hiç bir şey birbirinden ayrı olarak düşünülemez. Ekoloji düşüncesinde insan anlayışı, insanı doğaya karşıt değil, doğanın içinde onun parçası olarak görmektedir. Ekoloji düşüncesinin bu bağlamda en önemli amacı da Descartes'in getirmiş olduğu indirgemeci anlayıştan insanı kurtarmak ve insan-doğa karşıtlığını ortadan kaldırmaktır. Ekolojik düşüncenin toplum anlayışı da insan anlayışından farklı değildir. Toplum anlayışı kısaca, toplumun sadece insanlardan oluşmadığı; ağaçları, hayvanları, suları ve toprakları da kapsadığı şeklindedir. Ayrıca toplumdaki, türler arası yardımlaşma ve ilişkiler karşılıklı bağımlılık ilişkisi olarak görülmektedir. Başka bir deyişle toplum herkesin birbiriyle savaştığı bir orman olarak değil; ormanın üyeleri arasında topluluk ilişkilerinin hüküm sürdüğü bir anlayış olarak görülür.

Bu çalışmada ılımlı ekolojiden ayrılan ve radikal ekolojinin de başlıcaları olan derin ekoloji, toplumsal ekoloji, eko-feminizm ve eko-sosyalizm ve eko-dindarlık akımlarının insan ve toplum anlayışlarına yer verilmiştir. Derin

ekoloji insanı merkezciliğe karşı çıkarak doğa merkezciliği ön plana çıkarmıştır. Ekolojik krizlerin ortaya çıkmasını da insana bağlamıştır. Derin ekoloji, dünyada veya yeryüzünde maneviliği savunmaktadır. Bu anlamda eko-dinarlıktan ayrılmaktadır. Topluma bakışı da yine bu doğrultuda olup karşılıklı bağımlılık ilkesini temel almaktadır. Toplumsal ekoloji ise, doğada meydan gelen uyumsuzluğun genelde hiyerarşiden ve tahakkümden başka bir deyişle de toplumsal gelişmelerden kaynaklandığını söylemektedir. Onun için Bookchin öncelikle hiyerarşinin ve tahakkümün olmadı bir toplum yapısı öngörür. Böyle bir toplumda ise insanların bir birey olarak topluma katılmalarını öne sürer. Eko-sosyalizm akımı ise, temelde mülkiyet anlayışının olmadığı ve emeğin özgür olduğu bir toplum tasavvur eder. Doğa üzerindeki tahribatlara sebep olan mevcut kapitalist sistemin tamamen değişmesini öngörür. Eko-feminizm akımı ise, ataerkil bir toplum yapısını ekolojik krizlerin temeli olarak görür. Bunun içinde erkek egemen olmayan bir toplum düşüncesi hakimdir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, derin ekolojinin ve eko-dindarlık akımlarının insan-doğa-toplum ilişkisine bütüncül yaklaşmalarından dolayı insan ve toplum anlayışlarının, diğer üç akıma göre daha farklı bir söyleme sahip olduğu belirtilebilir. Fakat derin ekolojinin de sadece canlılar arasındaki bütünlüğü savunması, dolayısıyla cansız varlıkları hesaba katmaması da ekolojik düşüncenin bütünsellik ilkesiyle uyuşmadığını göstermektedir. Eko-feminizm, eko-sosyalizm ve diğer akımların ekolojik sorunların çözümüne indirgemeci yaklaşımlarının da ekoloji düşüncesinin bütünsellik anlayışıyla çeliştiği belirtilebilir. Ayrıca ekolojik sorunların nedenlerini cinsiyete, tahakküme, sömürüye ve insana bağlayan ekolojik akımların insana ve topluma farklı yaklaştıkları söylenebilir. Bu akımların günümüze yansımalarının ise temelde toplumun ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmamalarından dolayı da pek etkili olamadıkları ifade edilebilir.

Kaynakça

Akyüz, Z. C. (2013). Ekososyalizmi Düşünmek. *Birikim*, (Güncel Yazılar). Erişim: 25 Şubat 2017, http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/494/ekososyalizmi-dusunmek#.Vx_WdDCLTIV.

Ardoğan, R. (2002). Tüketim, Nüfus Ve Çevre Sorunları: Orantısız Denklem. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi.* 1 (4), s. 81-106. Erişim: 13 Mart 2017, http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/article/view/118/67.

Atay, H. (2015). Kapitalizmden Çıkış Denemesi Cochabamba Halk Mücadelesi. *Vira Verita,* (1), 19-39. Erişim: 21 Şubat 2017, http://viraverita.org/sites/default/files/edergiyazilari/kapitalizmden-cikis-denemesi-cochabamba-halk-mucadelesi-hande-atay.pdf.

Ayaz, H. (2014): Çevreci Eleştiri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* 3 (1), 278-292. Erişim: 23 Şubat 2017, http://www.tekedergisi.com/Makaleler/1535902975_17ayaz.pdf.

Bahro, R. (1997). Çevreciliğin Manevi Bir Temeli Var Mı, Yoksa Sadece Tepkisel Bir Hareket Mi?. Çev. T. Bora. *Birikim*, 97, 21-29.

Birdişli, F. (2014). Çevreye Metaekolojik Yaklaşım ve Doğada Karşılıklı Dayanışma İlkesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9 (1), 25-46. Erişim: 20 Ocak 2017, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000046121/5000043431.

Bookchin, M. (1996). *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bookchin, M. (2013). *Özgürlüğün Ekolojisi (Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü)*, Çev. M. K. Coşkun, İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Bookchin, M. (2013). *Toplumu Yeniden Kurmak*. Çev. K. Şahin, İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Capra, F. (2014). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*. 3. baskı. Çev. M. Armağan, İstanbul: İnsan Yayınları.

Çüçen, A. (2011). *Derin Ekoloji*. Erişim: 20 Ocak 2017, http://blog.aku.edu.tr/ometin/files/2011/12/derinekoloji.pdf

Demirer, G. N., Torunoğlu, E., ve Duran, M. (1997). *Radikal Ekolojik Akımlar Üzerine Düşünceler.* Ve Kirlendi Dünya içinde. (Ed. F. Başkaya). Ankara: Öteki Yayınları.

Ertürk, H. (2011). *Çevre Politikası*. Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım.

Feyzioğlu, E. (2011). *Ekoloji, İnsan ve Din*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. Erişim: 25 Aralık 2016, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp.

İdem, Ş. (2002). Toplumsal Ekoloji Nedir? Ne Değildir?. *Toplumsal Ekoloji*, (1), 7-20. Erişim: 25 Ocak 2017, http://www.ekoloji.org/dergi/sayi1/01TE_Nedir.pdf.

İpek, M. (2014). İslam Kültürü Açısından Çevre-İnsan İlişkisi Üzerine. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 14 (3), s. 227-240. Erişim: 13 Mart 2017, http://www.dinbilimleri.com/Makaleler/70073109_1403080937.pdf.

İsmail, G. (2003). Çevreciliğe Farklı Yaklaşımlar ve Derin Ekoloji Yaklaşımına Bookchin'in Eleştirisi, *Türk İdare Dergisi* (439), 221-241. Erişim: 25 Kasım 2016, http://www.tid.gov.tr/Sayfalar/makale.aspx?mID=296.

Karabıçak, M., Armağan, R. (2004). Çevre Sorularının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri ve Ekonomik Etkileri. *Süleyman Demirel*

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9 (2), 203-228. Erişim: 28 Şubat 2017, http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2004-2-12.pdf.

Kılıç, S. (2006). Modern Topluma Ekolojik Bir Yaklaşım. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 108-127. Erişim: 18 Aralık 2016, http://kosbed.kocaeli.edu.tr/sayi12/kilic.pdf.

Kovel, J. (2005). *Doğanın Düşmanı Kapitalizmin Sonu Mu, Dünyanın Sonu Mu?*. Çev. G. Koca. İstanbul: Metis Yayınları.

Löwy, M. (2015). *Radikal Bir Alternatif Olarak Ekososyalizm*. Çev. Ç. Öztek. Erişim: 20 Ocak 2017, http://www.e-skop.com/skopbulten/radikal-bir-alternatif-olarak-ekososyalizm/2485.

Maltaş, A. (2015). Ekoloji Ekseninde İnsan-Doğa İlişkisi ve Özne Sorunu. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 17 (29), 1-8. Erişim: 25 Ocak 2017, http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/Aral%C4%B1k2015/1m.pdf.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. O. Akınhay, D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Görmez, K. (2010). *Çevre Sorunları*. Geliştirilmiş 2. baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tamer, R. (2014). *Din, Ekoloji ve Kadın*. Alakır'ın Sesi. Erişim: 28 Ocak 2017, http://www.alakirinsesi.org/din-ekoloji-ve-kadin/.

Tamkoç, G. (1994). Derin Ekolojinin Genel Çizgileri. *Birikim,* (57-58), 87-91.

Tamkoç, G. (1996). Ekofeminizm Amaçları, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (4), 77-84. Erişim: 10 Aralık 2016, http://www.journals.istanbul.edu.tr/iukad/article/view/1023012390.

Nasr, S. Hüseyin (1991). *İnsan ve Tabiat*. Çev. N. Avcı, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Naess, A. (1995). *The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects, Deep Ecology for the Twenty First Century* içinde, (Ed. George Sessions), Boston: Shambhala Publications'den aktaran Önder, T. (2003). *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*, Ankara: Odak Yayınları.

Ünder, H. (1996). *Çevre Felsefesi Etik ve Metafizik Görüşler*. Ankara: Doruk Yayımcılık.

Yardımcı, S. (2006). *İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji,* Ankara Üniversitesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'den aktaran, Ayaz, H. (2014): Çevreci Eleştiri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* 3 (1), 278-292. Erişim: 23 Aralık 2016, http://www.tekedergisi.com/Makaleler/1535902975_17ayaz.pdf.

Yaylı, H., Vasfiye, Ç. (2011). Çevre Sorunlarının Çözümü İçin Radikal Bir Öneri: Derin Ekoloji. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 369-377). Erişim: 18 Ocak 2017, http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/viewFile/175/159.